

OM BRUDSTENAR

Av

A. QVISTGAARD.

Då i Nordiska Museets tidskrift *Fataburen* år 1914 gjordes förfrågan om s. k. brudasten fanns vid någon svensk kyrka, kunde jag meddela, att en sådan fanns vid Hamneda gamla kyrka, som jag sett och erhållit åtskilliga uppgifter om redan år 1877, och att en annan funnits på gårdsplanen vid boningshuset till säteriet Mølneberg i Bursereds socken, varom jag vid besök där 1903 erhållit beskrivning samt sett stenhällen och platsen för densamma.

Därefter har jag fortsatt att söka de upplysningar som ytterligare kunnat erhållas om s. k. brudstenar eller bröllopsstenar och vad som är känt om gamla seder vid bröllop, där de varit använda.

Allt vad jag sålunda kunnat inhämta, får jag i följande uppsats meddela.

Brudastenen vid Hamneda gamla, år 1900 raserade, kyrka och uppgifter om bröllopsseder i Hamneda socken, då brudastenen begagnades.

Vid terrängundersökning för Lagaåns föreslagna kanalisering vistades undertecknad någon tid 1877 i Hamneda socken och blev då första gången i tillfälle att bese socknens gamla, nu raserade kyrka och den där bredvid liggande så kallade brudastenen, samt att inhämta en del upplysningar om seder och bruk, som förekommo vid bröllop, då brudastenen begagnades.

Därefter hava ytterligare förfrågningar företagits, under åren 1915 till 1921, hos äldre personer i Hamneda socken och en del nya upplysningar hava erhållits.

Då icke någon person kommit ihåg bröllopsfestens fortgång från början till slut, utan den ene har fäst sig vid en del därav, en annan vid andra delar, och då möjligtvis en del av de gamla sederna blivit uteslutna, innan de i sin helhet blivit bortlagda, så kan jag ej lämna en sammanhängande fullständig beskrivning om ett sådant

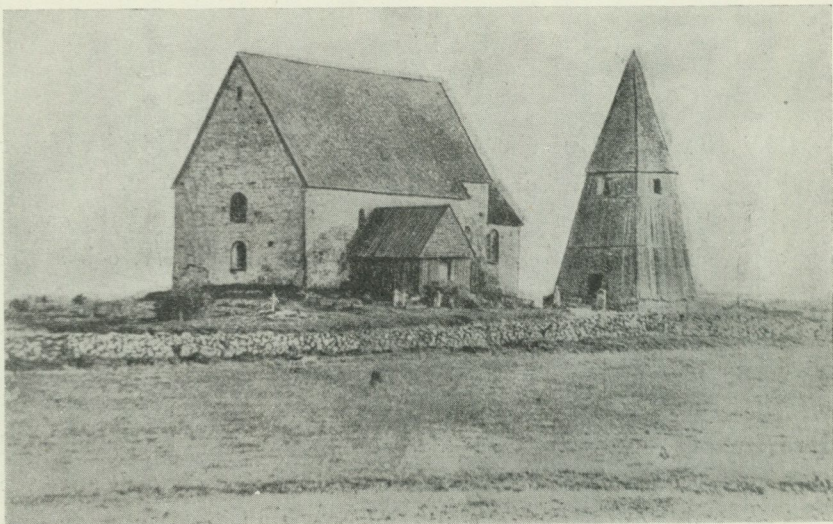

Fig. 1. Hamneda gamla kyrka sedd från sydväst. Kyrkan nedriven år 1900.

bröllop, men av de erhållna uppgifterna kunna vi dock skymta hur det hela haft sin gång.

En kort beskrivning om kyrkan och om brudastenens läge, ber jag att få lämna, innan vi övergå till berättelserna om bröllops-sederna.

Hamneda gamla kyrka var belägen på toppen av en ganska brant kulle på de flesta sidor omgiven av kärrmark, väster om Lagaån och den längs densamma liggande landsvägen (den s. k. Lagastigen).

Vid smålandskyrkorna finns i allmänhet en öppen plats framför

kyrkogårdsgrinden, kallad kyrkbacken, där folket brukar samla sig före och efter gudstjänsten.

Till följd av terrängens beskaffenhet låg kyrkbacken vid denna kyrka ett stycke därifrån i nordostlig riktning, där det fanns fast mark för densamma, och därpå ungefär 60 m. från kyrkogårdsgrinden ligger brudastenen vid högra sidan av stigen från kyrkan till

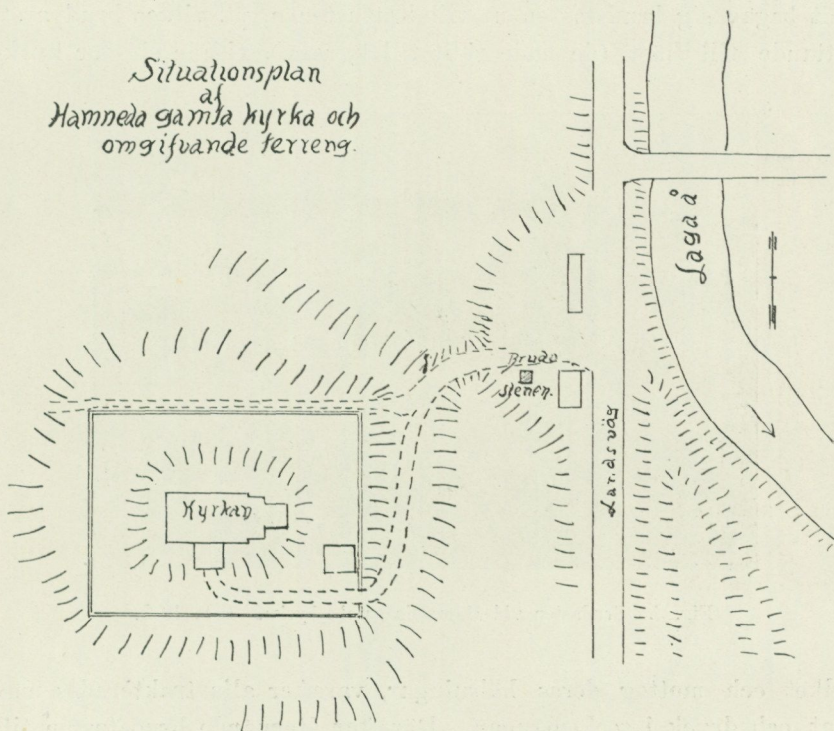

Fig. 2. Situationsplan av Hamneda gamla kyrka.

landsvägen. Några meter från brudastenen låg sockenstugan vid kanten av landsvägen.

Brudastenen utgöres av en ungefär 2 decimeter tjock, 1,8 meter bred och lika lång, oregelbundet fyrkantig, oarbetad stenhäll, lagd på marken, med underlag av små kullerstenar.

Se ovannämnda situationsplan och fig. 1 och 3.

Angående gamla bröllopsseder, berättade f. kyrkovärden *Peter Magnus Johansson i Björstorp* (en då över 90 år gammal man) vid mitt besök 1916, att de inbjudna gästerna samlades i bröllopgården tidigt på söndagsmorgonen, då bröllop skulle hållas.

1 } Därifrån redo då tolv män till kyrkan och återvände därifrån till bröllopgården. Sedan de meddelat att fara ej fanns, avreste brudstassen till kyrkan, där brudparet vigdes. Efter gudstjänstens slut begav sig brudstassen ut till brudastenen, på vilken brudparet, sittande till häst (de hade ridit till kyrkan), visade sig för kyrk-

Fig. 3. Brudastenen vid Hamneda gamla kyrka. Foto 1915.

folket och mottog deras hälsningar, varefter alla trakterades med mat och dryck i sockenstugan. Därefter återvände brudstassen till bröllopgården.

Fru *Charlotta Nilsson i Hamneda Brogård* (dotter till avlidne landstingsmannen A. P. Andersson i Bäckaryd och sondotter till socknens bästa fiolspelare på sin tid) berättade, att hon vid 8 å 10 års ålder (1861 å 63) varit på bröllop som »brudanäbb» hos sina släktingar i Horsaberga.

Bröllopet började en lördag, då brudparet vigdes i brudens hem. Följande dag, söndagen, »stassade» allt bröllopsfolket (åkande,

förutom två ridande småsvenner) till kyrkan för att övervara gudstjänsten, varvid bröllopets spelmän, på klarinetter och fiol, spelade psalmerna. Efter slutad gudstjänst försiggick brudparets beskådande på brudastenen.

Detta tillgick på så sätt, att efter gudstjänsten gick bröllopsfolket ur kyrkan förrän det övriga folket lämnade sina platser. Vid kyrkogårdsgrinden satte sig de båda småsvennerna (halvvuxna ynglingar) till häst som förridare framför brudstassen, spelmännen spelande brudmarschen, därefter följde de gifta bröllopsgästerna parvis, därefter de ogifta männen (brudasvennerna) »två och två», därefter flickorna (brudapigorna) även två och två, deras sista par bestod av de två yngsta flickorna, med utslaget hår och blomsterkransar på huvudet, vilka båda flickor kallades »brudanäbb» eller »näbbhästar», och närmast efter dem gick brudparet. Bruden bärande Torpa sockens brudkrona på sitt huvud.

Framkomna till brudastenen redo småsvennerna över densamma, stannade där bakom och vände hästarna så att de ställde sig med framfötterna på stenens bakre krant, vartill de blivit inövade. Övriga bröllopsgäster ställde sig till höger och vänster om brudastenen och brudparet på densamma.

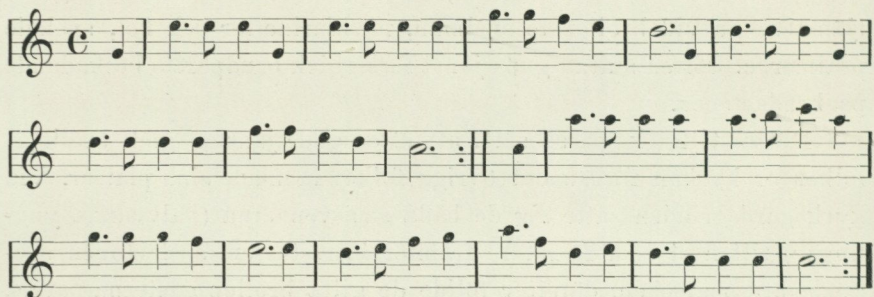
Efter brudstassen följde det övriga folket ur kyrkan, hälsade och lyckönskade brudparet på brudastenen och blevo därefter trakterade av värdfolket i sockenstugan.

Därefter reste bröllopsfolket åter till bröllopsgården och bröllopet firades där veckan ut.

Detta bröllop var ett av de sista varvid brudparet visat sig för församlingen på brudastenen.

Fru Nilsson sjöng melodin till den marsch, som brukade spelas vid bröllopen, och kyrkoherde Hilding Sjöfors har upptecknat den på noter som härjämte bifogas. (Se nästa sida.)

Hemmansägaren *Simon i Åkroken* var vid mitt besök i Hamneda 1877 sannolikt 70 å 80 år gammal och berättade för mig åtskilligt om plögsederna vid brudastenen och bröllopen, samt om föremål som därvid varit begagnade. Därvid talade han om att det fanns ett gammalt bälte av stora, gjutna, utsirade silverplåtar, hophäktade

Hamneda Brudmarsch.

och fästade vid ett skärp. Således liknande de gamla värendska brudbältena.

Detta bälte tillhörde en hemmansägare i socknen, som ärvt det från sina förfäder, och lånade ut det mot ersättning vid bröllop, där *brudgummen* skulle vara prydd med detsamma. På min invändning, att det var väl bruden som skulle bära silverbälte, svarade Simon, att ingen brud i Sunnerbo fick bära silverbälte, ty det var endast i Värendssocknarna, som denna heder hörde bruden till. Det lyckades dock ej att få reda på detta bälte, ty ägaren därtill hade sålt eller pantsatt det till en guldsmed i Hälsingborg, då de gamla bröllopssederna blivit bortlagda och det ej längre kunde uthyras vid bröllopfesterna.

Gamle Simon berättade även, att vid bröllopsmåltiden skulle brud och brudgum sitta på ett för dem gemensamt säte, äta ur samma tallrik med samma kniv, gaffel och sked, samt dricka gemensamt ur ett tvemänningsglas, ur vilket de samtidigt kunde dricka med gästerna och ändå, om de så önskade, njuta var sin olika dryck.

Detta *tvemänningsglas* bestod av två små hoplagda glasflaskor, på en gemensam fot och försedda med utåtböjda halsar eller munstycken.

Jag lyckades erhålla det i socknen brukade tvemänningsglaset och bifogar här en fotografi av detsamma. Fig. 4.

Hur vidsträckt ovannämnda vackra sed, som vid bröllopsmåltiden betecknar brudparet som en enda odelbar personlighet, varit

använd torde nu vara svårt att utreda, men det finns antydningar om att den funnits på flera ställen, och det är ett faktum att tvemänningsglas förekommit på flera ställen i västra delen av Småland för 20 å 30 år sedan utan att det då var känt vartill de varit avsedda.¹

För att återkalla minnet av denna sed begagnades tvemänningsglaset år 1911, vid dåvarande komministern i Hamneda Hilding Sjö-

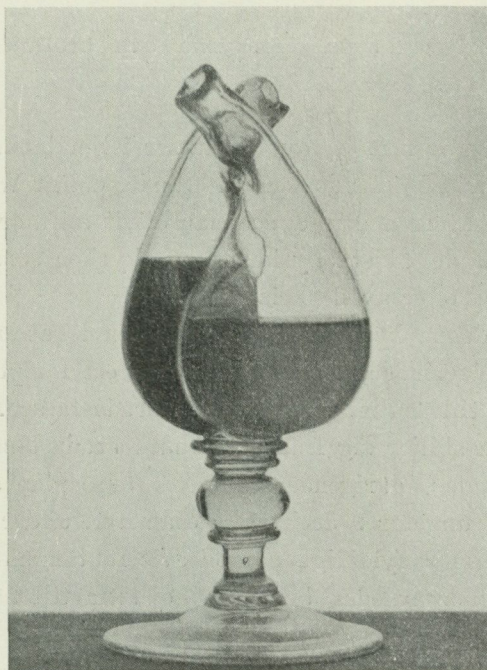

Fig. 4. Tvemänningsglas från Hamneda.

fors' bröllop med Elisabeth Qvistgaard, varvid brudparet sutto på samma brudpall under bröllopsmåltiden och drucko tvemännings, oaktat att de ej togo sin föda ur samma tallrik, och bruden, som på mödernet tillhörde de gamla värendssläkterna, bar värendsbrudarnas hederstecken, fälttecknet, kring livet.

¹ Dessa dubbelfaskor äro ursprungligen tillverkade för helt annat ändamål och anträffas ej blott i vårt utan ock i andra land.

Red.

Många andra personer hava lämnat kortare uppgifter om de gamla bröllopssederna i Hamneda, men behöva ej här upprepas, emedan vad de meddelat är redan omnämnt i vad som här ovan är skrivet. Därav framgår dock att brudastenen i Hamneda användes vid bröllop ännu i början av 1860-talet, och att då redan en del av de äldre bröllopssederna blivit bortlagda men ej bortglömda.

Brudastenen vid Tutaryds offerkyrka och bröllopsseder i denna socken.

Tutaryd säges vara en av de platser i Småland, där kyrka tidigast anlades vid kristendomens införande, enligt Wieselgrens uppfattning, redan förrän några socknar blivit stiftade, och av denna anledning voro de äldsta kyrkorna offerkyrkor som vidmakthöllos genom frivilliga offer av de kristna.

Även vid denna kyrka har en brudasten legat ungefär 60 meter från kyrkogårdsgrinden, vilket torde vara ett lämpligt avstånd för erhållandet av tillräckligt utrymme för brudastassen.

Denna sten skiljer sig från alla andra brudastenaar, som jag sett eller hört omtalas, därigenom att dess övre plan är ungefärligen cirkelrunt med ungefär 9 decimeters diameter, under det att de övriga bilda ungefär fyrsidiga närmelsevis rektangulära figurer. På denna sten kunde således brudparet ej sitta till häst, utan måste stå till fots.

Brudparet brukade i allmänhet vigas i kyrkan, där åtminstone i några fall en så kallad »pell» hölls över brudparet under vigseln.

Efter gudstjänstens slut begav sig brudparet till brudastenen och på densamma mottogos hälsningar och lyckönskningar av kyrkofolket, som därefter trakterades av värdfolket, varefter brudastassen återvände till bröllopgården.

Om brudparet vigdes i brudens hem, så brukade de dock att närmast följande söndag jämte bröllopgästerna besöka kyrkan och efter gudstjänsten, på övligt sätt, visa sig för församlingen på brudastenen och bjuda på traktering.

Brudparens uppvisning och hyllning på brudastenen uppgives hava fortgått i Tutaryd till omkring år 1855, men minnet därav tyckes vara svagare än vad det varit i Hamneda.

Brudastenen vid Brämhults offerkyrka.

Brämhult är numera annex till Borås. I Claes Johan Ljungströms »Åhs och Wedens Härader» nämnes: »Vid Brämhults kyrka, — — —, på kyrkbacken strax utanför kyrkporten, är en stor stenhäll upplagd på fyra kullerstenar såsom fötter, och ännu i slutet av 1700-talet var sed att bruden, efter utkomsten ur kyrkan uppsteg på denna hällen och där kvarstod medan hästarna för hemresan rustades i ordning.»

Längre fram i samma arbete står: »Utanför kyrkogårdsporten är den förut omnämnda Brudarehallen».

Detta korta omnämnande (som är, såvitt jag vet, ett av de ytterst få antydningar om brudastentar, som förekomma i litteraturen) visar, att författaren därtill erhållit ofullständiga uppgifter om brudastenens begagnande och om meningen därmed.

Då jag ej varit i tillfälle att resa till Brämhult för att göra efterforskningar om denna sak, har museiföreståndaren i Borås herr G. Blomgren haft godheten skaffa mig alla de upplysningar som nu därom kunna erhållas och därvid erhållit nitisk hjälp av byggmästaren herr Oscar Johansson i Rystorp.

Enligt dessa upplysningar var Brämhultsstenens ursprungliga läge: 7 meter (12 alnar) från kyrkogårdsmuren, litet till höger då man går från kyrkan. Den bestod av en 184 cm. lång, 112 cm. bred och 18 cm. tjock stenhäll, upplagd på fyra oarbetade kullerstenar, ungefär 60 cm. (2 fot) över marken.

Då Johan Lindgren från Faryd blivit vigd med Lars Bengtssons dotter från Hemmingsryd år 1820 stodo de efter utgåendet från kyrkan på stenen och visade sig för folket. Vilket är det sista med säkerhet kända fallet, men det säges dock att även ett annat brudpar stått där och »låt it beskåda sig» under senare tid.

Beträffande själva stenhällen säges det, att den blev nedtagen

från sitt underlag och upprest mot kyrkogårdsmuren 1876, då skolbarn, som lekt därpå, kommit till skada. Vid reparation av skolhuset 1881 togs hällen till golv i kökets förstukvist, och vid samma skolhus ombyggnad 1905 flyttades hällen in på kyrkogården och lades på en murad sockel inom kyrkogårdsgrinden vid sidan om stora gången, där den nu orubbligt ligger.

Angående stenens benämning har en äldre man uppgivit att i hans barndom kallades den »bruarestain». Möjligtvis kan denna form vara en omskrivning av bruderastain (det är brudarnas sten).

Brudastenen vid Toarps kyrka.

Toarps socken i Åhs härad gränsar till Brämhults socken, öster om densamma. Vid denna kyrka finns även en brudasten och personer som ännu leva minnas då brudparen brukade visa sig för församlingsborna på densamma, vilket de däremot alls icke kunna minnas beträffande stenen vid Brämhult.

Då fabrikör Lennart Gustafssons fader gifte sig med Lovisa Pettersson från Slätthult bar hon Toarps kyrkas brudkrona. Brudparet åtföljdes till kyrkan av två musikanter. De »förde» (ledde) sången i kyrkan framme från klockarebänken. Efter gudstjänstens slut »spelade de ut» brudparet ur kyrkan. Brudparet steg upp på brudastenen och vände sig åt alla sidor, så att allt folket som stod runt omkring riktigt skulle få beskåda dem. Under tiden spelade spelmännen det ena stycket efter det andra.

Ungefär på samma sätt gick det till då nämnda bruds syster, Maria Pettersson i Slätthult, blev gift med Nilsson i Andared, vilket bröllop var det största som man minns på 50 år inom församlingen.

Seden att brudparet efter vigseln steg upp på en brudasten, för att beskådas och hyllas av folket, har ej allenast förekommit vid kyrkor, utan även vid större gårdar, samt också, med största sannolikhet, i vissa trakter på gårdsplanen till gamla hemmansgrupper, före hemmanens utflyttning vid ägodelningen.

I Burseryds socken, Västbo härad, finnes ett gammalt säteri, som heter *Mölneberg*, vid vilket funnits en brudasten.

Denna gård äges nu av landsfiskalen Gustaf Seth, vars fader köpt den på 1850- å 60-talet. Dessförinnan hade gården ägts av släkten Roos af Hjelmsäter.

På gårdsplanen framför boningshuset låg då en stenhäll, 1,8 m. lång och 1,65 m. bred upplagd på fyra hörnstenar, så att en katt nätt och jämt kunde krypa därunder. Denna sten kallades där »gårdsstenen» eller »bröllopsstenen». Omkring år 1870 blev den tagen till trappsten vid byggnaden.

Då släkten Seth flyttade till gården, bodde på ett av dess torp en gammal man, Anton Johan Roos af Hjelmsäter, son till gårdens siste ägare av denna släkt.

Han berättade för Gustaf Seth (född 1858), då denne var helt ung, att då bröllop i forna tider firades på Mölneberg, skulle brudparet omedelbart efter vigseln stiga upp på bröllopsstenen och stå på densamma under det att samtliga bröllopgäster drucko med dem, varefter brudparets glas skulle krossas mot stenen.

Gamle Roos sade, att sådana ceremonier voro förr brukliga vid förnäma bröllop.

På flera ställen har jag sett sådana stenar, som den här beskrivna bröllopsstenen, men endast vid besök i Mölneberg 1903 träffat någon, som vetat vartill de voro avsedda.

Vid gården Ohs i Berga socken och f. d. kaptensbostället i Skatelöv ligga stenhällar som sannolikt varit bröllopsstenar, men blivit flyttade från sina platser.

Vid några hemman i Hinneryds socken, såsom Bergshult, Ryd, Hässlehult o. s. v. ligga stenhällar, åtminstone några av dem, ännu kvar på sina hörnstenar. Sannolikt hava dessa stenar legat på de gårdsplan kring vilka hemmanslotternas byggnader varit uppförda, innan en del av dem bortflyttades vid »skiftet».

Jag vet att åtminstone ett par av stenarna blivit flyttade från gårdens gamla läge till det nybyggda, men som ovan blivit nämnt, visste ingen vartill de varit avsedda.

Att de brudstenar, som finnas vid kyrkor, använts redan under

en mycket avlägsen tid är sannolikt, just emedan dessa kyrkor, liksom offerkyrkorna i allmänhet, äro de, som enligt traditionen och andra omständigheter, utvisas såsom de första som blivit anlagda vid kristendomens införande.

Seden i Hamneda, att före brudstassens färd till kyrkan, utsända en ryttartrupp, för att förekomma överfall, häntyder även på avlägsna tiders förhållanden.

Brudparets hyllning på brudastenarna, särskilt på den runda stenhällen vid Tutaryd, tyckes påminna om konungarnas hyllning på Mora stenar (och möjligtvis även på andra platser).

Talesättet, att de som vigas »stå på heta stenen», kan möjligtvis härledas från brudparens uppvisning på brudastenen, men torde mera sannolikt komma därav att nästan alla gamla landsbygdskyrkor hade stensatta golv och större stenhällar framför altarringen, på vilka således brudparet stod under vigselakten.

Som betecknande för hur stenar kunnat ingå i folkets uppfattning av sambandet mellan människan och gudomen, vill jag relatera en historia, som jag hörde berättas i V. Torsås 1872 bland några storbönder på ett kalas.

En flicka fick ej fortsätta vid konfirmationsundervisningen, emedan hennes förkunskaper voro otillräckliga. Flickans fader kom till prästen och tyckte att det var orättvist; ty, sade han, »jag gick till min sten i min hage och frågade min gud, om min Born (Ingeborg) var sämre än de andra barnen, och då sa' min gud att hon var likare (bättre) än de andra». Därpå svarade prästen: »Gack du hem till din sten i din hage och säg din gud, att det var en förbannad lög».

Denna historia berättades för att framhålla prästens humoristiska lynne, utan någon tanke på bondens åskådningssätt. Men jag kunde ej underlåta att reflektera däröver.

Av flera anledningar tyckes denna händelse ha inträffat ungefär 1830.